

УДК 364.442.2:364.13:174

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2026-2-12>**Мойсеюк Василь Петрович**

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри соціальної роботи
та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
moyseuk02@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4366-2402

ЕТИЧНІ ДЕЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК

Вступ. Впровадження інклюзивних практик у соціальну роботу створює простір складного етичного вибору, де стандартні протоколи часто вступають у конфлікт із правами конкретної людини на самовизначення та приватність. Професійна діяльність фахівця в таких умовах вимагає не лише технічних навичок, а й глибокої ціннісної рефлексії для балансування між безпекою клієнта, вимогами громади та принципами соціальної справедливості. Аналіз типових моральних дилем дозволяє виробити дієві стратегії підтримки, які мінімізують ризики професійних помилок і забезпечують реальну, а не формальну інклюзію.

Особлива роль у цьому процесі належить формуванню етичної стійкості фахівця, що дозволяє впевнено діяти в умовах правової та соціальної невизначеності. Розширення меж інклюзії вимагає не просто механічного виконання посадових інструкцій, а переосмислення самої філософії соціальної підтримки, де інтереси особистості стають центральним орієнтиром. Систематизація накопиченого досвіду та виокремлення дієвих стратегій етичного реагування створюють надійне підґрунтя для розбудови безбар'єрного простору, де кожен учасник взаємодії почувається захищеним і визнаним.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та систематизації основних етичних дилем, що виникають у діяльності соціальних працівників під час впровадження інклюзивних практик, а також у визначенні стратегій їх розв'язання на засадах прав людини та соціальної справедливості.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні механізмів розв'язання етичних дилем, що виникають під час впровадження інклюзії.

Висновки. Узагальнено, що етичний вимір є засадничим чинником успішності інклюзивних процесів у соціальній роботі. Систематизовано основні етичні дилеми, що виникають у площині конфліктів між автономією клієнта та опікою, а також конфіденційністю та мультидисциплінарною взаємодією. Обґрунтовано стратегії подолання моральних колізій через впровадження моделей «практичної мудрості», діалогічної взаємодії та супервізійної підтримки. Визначено, що подальші розвідки мають бути спрямовані на емпіричну перевірку цих стратегій у діяльності мультидисциплінарних команд та розробку програм деонтологічної підготовки фахівців.

Ключові слова: соціальна робота, інклюзивні практики, етичні дилеми, професійна етика, соціальна справедливість.

Moiseiuk Vasyly Petrovych

Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Social Work, Psychology
and Sociocultural Activity named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
"Kamianets-Podilskyi State Institute"

ETHICAL ISSUES OF SOCIAL WORK IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING INCLUSIVE PRACTICES

Introduction. The introduction of inclusive practices into social work creates a space of complex ethical choices, where standard protocols often conflict with the rights of a particular person to self-determination and privacy. Professional activity of a specialist in such conditions requires not only technical skills, but also deep value reflection to balance between client safety, community requirements and principles of social justice. Analysis of typical moral dilemmas allows developing effective support strategies that minimize the risks of professional errors and ensure real, rather than formal, inclusion.

A special role in this process belongs to the formation of ethical stability of a specialist, which allows him to act confidently in conditions of legal and social uncertainty. Expanding the boundaries of inclusion requires not just the mechanical execution of job descriptions, but a rethinking of the very philosophy of social support, where the interests of the individual become the central reference point. Systematization of accumulated experience and identification of effective strategies of ethical response create a reliable basis for building a barrier-free space, where each participant in the interaction feels protected and recognized.

The **purpose** of the article is to theoretically substantiate and systematize the main ethical dilemmas that arise in the activities of social workers during the implementation of inclusive practices, as well as to identify strategies for resolving them on the basis of human rights and social justice.

The **scientific novelty** of the study lies in identifying mechanisms for resolving ethical dilemmas that arise during the implementation of inclusion.

Conclusions. It is generalized that the ethical dimension is a fundamental factor in the success of inclusive processes in social work. The main ethical dilemmas that arise in the area of conflicts between client autonomy and care, as well as confidentiality and multidisciplinary interaction, are systematized. Strategies for overcoming moral conflicts through the implementation of models of «practical wisdom», dialogical interaction and supervisory support are substantiated. It is determined that further research should be aimed at empirically testing these strategies in the activities of multidisciplinary teams and the development of deontological training programs for specialists.

Key words: social work, inclusive practices, ethical dilemmas, professional ethics, social justice.

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активним впровадженням інклюзивної моделі, що передбачає створення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Соціальна робота є ключовим інструментом цього процесу, оскільки саме фахівці соціальної сфери забезпечують супровід інклюзивних практик у закладах освіти, територіальних громадах та соціальних службах. Однак на практиці інклюзія часто стикається з низкою суперечностей, які виходять за межі чисто технічних чи організаційних питань, переходячи у площину етичного вибору.

Попри наявність ґрунтовної теоретичної бази, залишається недостатньо висвітленим питання конкретних етичних дилем, що виникають у безпосередній взаємодії соціального працівника з отримувачами послуг в умовах інклюзії. Часто фахівці опиняються перед вибором між дотриманням формальних інструкцій, забезпеченням приватності клієнта та необхідністю адаптації середовища, що породжує внутрішні конфлікти та ризики професійного вигорання. Потреба у систематизації цих дилем та розробці дієвих стратегій їх подолання зумовлює вибір теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної етики та впровадження інклюзії в соціальну сферу перебувають у центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Теоретико-методологічні засади соціальної роботи та етичні стандарти діяльності фахівців аналізували такі українські науковці, як О. Безпалько, І. Зверева, Н. Назаренко, Т. Семигіна. Питання створення інклюзивного середовища та соціально-педагогічного супроводу осіб з особливими потребами ґрунтовно досліджені у працях І. Іванової, А. Колупаєвої, Н. Софій та О. Таранченко.

Серед зарубіжних дослідників, які заклали фундамент розуміння етичних дилем через призму прав людини та соціальної справедливості, варто відзначити Ш. Бенкс, яка детально описує етику практичної соціальної роботи, Ф. Раймера, відомого своїми розробками щодо розв'язання моральних колізій у професійній діяльності, а також М. Олівера, який обґрунтував соціальну модель інвалідності як основу інклюзивних практик. Попри значну кількість напрацювань, динамічні зміни у суспільстві створюють нові типи етичних викликів, що потребують подальшого вивчення та систематизації.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та систематизації основних етичних дилем, що виникають у діяльності соціальних працівників під час впровадження інклюзивних практик, а також у

визначенні стратегій їх розв'язання на засадах прав людини та соціальної справедливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна трансформація системи соціальних послуг в Україні вимагає докорінного переосмислення ролі професійної етики. Вона більше не може розглядатися як статичний звід декларативних правил чи формальний перелік заборон, зафіксований у посадових інструкціях. Навпаки, етика має стати динамічним інструментом, «живим» регулятором, що дозволяє фахівцю гнучко реагувати на складні та мінливі суспільні відносини.

Як слушно зазначає Т. Семигіна, етична складова виступає тим самим «живим» механізмом, який забезпечує реальну, а не задекларовану людиноцентричність. У трикутнику взаємодії «фахівець – клієнт – громада» саме етичні орієнтири дозволяють зберегти фокус на інтересах особи, особливо в умовах інклюзивного середовища, де потреби клієнтів є надзвичайно специфічними та багатограними [6]. Науковець Н. Назаренко доповнює цю думку, акцентуючи на тому, що етична компетентність сучасного працівника соціальної сфери – це не просто знання теорії, а здатність до розв'язання гострих ціннісних конфліктів. У практичній діяльності постійно виникають нестандартні ситуації, де:

Формальні інструкції можуть бути занадто жорсткими або застарілими;

Реальні потреби особистості вимагають індивідуального підходу, який іноді вступає у суперечність із загальними протоколами;

Моральний вибір фахівця стає вирішальним фактором, який визначає якість та людяність наданої допомоги [5].

Трансформація професійної етики з набору формальних правил у живий механізм дозволяє фахівцю ефективно діяти в ситуаціях моральної дилеми, де пріоритетом стає реальна потреба людини. Такий підхід перетворює етичну компетентність на фундамент інклюзивної взаємодії, де професійна відповідальність переважає над сухим дотриманням посадових інструкцій.

Важливий внесок у розробку стратегій інклюзивного розвитку зробив В. Бондар, який у своїх публікаціях з корекційної педагогіки обґрунтовує необхідність гармонізації етичних норм та дидактичних вимог. Це означає, що під час супроводу осіб з особливими освітніми потребами фахівець не може керуватися лише сухими навчальними методиками. Процес навчання та реабілітації має бути глибоко гуманістичним, де методи впливу (дидактика) завжди узгоджуються з повагою до гідності особи (етика) [1, с. 8]. Науковець О. Столяренко також

акцентує увагу на важливості деонтологічної підготовки майбутніх фахівців. Він доводить, що саме ціннісні орієнтири соціального працівника – його внутрішні переконання, емпатія та почуття обов'язку – є вирішальними у подоланні соціальної ексклюзії. Адже бар'єри в інклюзії часто є не лише архітектурними чи фінансовими, а передусім ментальними. Без щирої готовності фахівця прийняти клієнта як рівноправного члена суспільства, будь-які формальні заходи залишатимуться малоефективними [7, с. 115].

Таким чином, деонтологічна підготовка стає дієвим інструментом подолання бар'єрів, оскільки вона формує у фахівця внутрішню готовність до етичного супроводу осіб з особливими потребами. Усвідомлення цих ціннісних орієнтирів дозволяє не просто виконувати професійні обов'язки, а створювати умови для реальної соціальної інтеграції, мінімізуючи ризики відчуження особистості.

Етична складова соціальної роботи та реабілітації базується на постійному пошуку балансу між професійними стандартами, законодавчими нормами та індивідуальними потребами особи. Основними вузлами напруги в цьому процесі виступають три ключові дилеми:

1. Конфлікт автономії особи та професійним опікунством. Першочерговим викликом є дотримання балансу між правом клієнта на самовизначення та обов'язком фахівця забезпечити його безпеку. Як зазначає теоретик Ф. Раймер, соціальний працівник не має права повністю перебирати на себе відповідальність за життя клієнта, оскільки це нівелює його особистісну суб'єктність [10]. Професор А. Шевцов акцентує, що в процесі трудової реабілітації надмірна протекція (захист) може зашкодити розвитку незалежності особи. Ключова мета тут: знайти ту межу, де підтримка фахівця допомагає клієнту стати самостійним, а не створює нову форму залежності [8, с. 90].

2. Дилема конфіденційності у командній роботі. Ця дилема є однією з найскладніших у сучасній соціальній практиці, оскільки вона вимагає одночасного дотримання двох суперечливих принципів: максимальної поінформованості фахівців для надання якісної допомоги та абсолютної приватності клієнта для збереження його довіри. Експертка з питань командної взаємодії І. Іванова підкреслює, що коректність у поведженні з інформацією є запорукою довіри клієнта. Якщо людина відчуває, що її особисті таємниці стають предметом загального обговорення в колективі без вагомих причин, «робочий союз» руйнується, а клієнт замикається, що робить подальшу реабілітацію малоефективною [2]. Науковець Г. Майборода звертає увагу на етичні межі міждисциплінарної комунікації. Дилема полягає у визначенні обсягу даних: яка інформація є «необхідною для справи», а яка – «надлишковою». Наприклад, соціальному працівнику важливо знати про стан здоров'я клієнта, але не обов'язково знати інтимні подробиці його минулого, якщо вони не впливають на поточний процес допомоги [4, с. 48].

3. Реалізація принципів розподільної справедливості. Третя дилема виникає в умовах обмежених ресурсів системи соціального захисту. Згідно з підходами А. Колупаєвої, фахівець постійно стикається з необхідністю пріоритезації послуг. Основою для цього має бути принцип «розумного пристосування» – тобто надання ресурсів тим, хто їх найбільше потребує для досягнення рівних можливостей з іншими. Це вимагає від спеціаліста високої об'єктивності, щоб уникнути фаворитизму чи дискримінації. Ключова мета тут: забезпечити прозорий розподіл допомоги, керуючись потребами клієнта та соціальною справедливістю, а не бюрократичними чи особистими факторами. [3].

Для вирішення зазначених дилем світова практика пропонує перехід від жорсткого деонтологічного підходу до концепції «практичної мудрості».

Зокрема, відома британська дослідниця етики соціальної роботи Ш. Бенкс доводить, що в складних інклюзивних практиках рідко існують однозначно правильні чи універсальні рішення, які б підходили для кожного випадку. Кожна ситуація унікальна, тому фахівець не може покладатися лише на інструкції; він повинен майстерно інтегрувати професійний обов'язок із особистою моральною відповідальністю. Це означає, що соціальний працівник бере на себе роль не просто виконавця алгоритмів, а морального агента, який здатен оцінити наслідки своїх дій для життя конкретної людини [9]. Ефективними стратегіями реагування у такому контексті вбачаються:

1. Етична рефлексія: деконструкція внутрішніх упереджень. Ця стратегія передбачає не просто роздуми, а систематичний критичний аналіз фахівцем власних світоглядних позицій. У процесі впровадження інклюзивних практик важливо виявляти приховані стереотипи щодо можливостей осіб з інвалідністю або інших вразливих груп. Рефлексія дозволяє розмежувати професійні стандарти та особистісні установки («життєвий досвід»), що запобігає перенесенню власних страхів чи обмежень на клієнта. Вона перетворює кожен складну ситуацію на простір для професійного самовдосконалення.

2. Спільне прийняття рішень: суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Традиційна патерналістська модель («фахівець знає краще») замінюється партнерством. Залучення отримувача послуг як активного учасника означає надання йому повної інформації про можливі ризики та варіанти вирішення етичної дилеми. Це забезпечує право на самовизначення та автономію клієнта. Спільний аналіз ситуації дозволяє розподілити відповідальність за результати втручання та робить процес інклюзії більш прозорим і прийнятним для самої особи.

3. Супервізійна підтримка: подолання професійної ізоляції. Етичні дилеми часто супроводжуються високим рівнем стресу та відчуттям безвиході. Використання супервізії (індивідуальної або групової) дозволяє поглянути на проблему «зі сторони». Колегіальне обговорення допомагає мінімізувати суб'єктивізм, виявити «сліпі плями» у сприйнятті

ситуації та знайти альтернативні шляхи вирішення, що відповідають професійному кодексу етики. Це не лише інструмент контролю якості роботи, а й дієвий механізм профілактики емоційного вигорання фахівця.

Зазначені стратегії формують цілісну систему етичної професійної діяльності, яка ґрунтується на балансі між індивідуальною відповідальністю, клієнтоцентрованістю та колективною експертизою. Використання цих інструментів дозволяє фахівцеві не лише мінімізувати суб'єктивні помилки, а й перетворює процес розв'язання етичних дилем на прозорий партнерський діалог. Це забезпечує вищий рівень захищеності як для отримувача послуг, так і для самого професіонала, сприяючи зміцненню довіри в межах інклюзивного середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження дають підстави констатувати, що етичний вимір є фундаментальним чинником успішності впровадження інклюзивних моделей у сучасну систему соціальної роботи. Систематизація ключових етичних дилем засвідчила, що основна напруга професійної діяльності зосереджена у площині суперечностей між правом клієнта на самовизначення та обов'язком

фахівця щодо забезпечення його безпеки, а також між вимогами конфіденційності та необхідністю відкритої мультидисциплінарної взаємодії. Визначено, що в умовах високої ціннісної невизначеності етична компетентність соціального працівника має базуватися на принципах «практичної мудрості» та людиноцентризму, що дозволяє уникати формалізму та забезпечувати реальну захищеність прав особистості в інклюзивному середовищі.

Обґрунтовано, що пріоритетними стратегіями розв'язання етичних колізій є впровадження діалогічних моделей взаємодії з отримувачами послуг, активне використання супервізійної підтримки для подолання суб'єктивізму та неухильне дотримання принципу «розумного пристосування» у соціально-комунікативному просторі.

Перспективи подальших розвідок полягають в емпіричній перевірці ефективності запропонованих етичних стратегій у діяльності мультидисциплінарних команд. Пріоритетними напрямками є розробка тренінгів із деонтологічної підготовки фахівців та аналіз впливу етичної рефлексії на профілактику їхнього професійного вигорання. Подальшого вивчення також потребує досвід нормативного регулювання етичних дилем для його адаптації до вітчизняної практики інклюзії.

Список літератури:

1. Бондар В. І. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічна проблема. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. Вип. 17. С. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2021-17.5-14>
2. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми з інвалідністю: підручник. Київ: Слово, 2021. 320 с.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Харків: Ранок, 2019. 192 с.
4. Майборода Г. Я. Соціально-педагогічний супровід сімей в умовах інклюзивної освіти: етичні виклики. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 1. С. 45–52. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282161](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282161)
5. Назаренко Н. М. Етичні засади соціальної роботи: навчальний посібник. Дніпро: ДНУ, 2020. 156 с.
6. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академвидав, 2022. 272 с.
7. Столяренко О. В. Етико-деонтологічні аспекти підготовки соціальних працівників до діяльності в інклюзивному просторі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2022. № 1 (23). С. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2022-1-23-13>
8. Шевцов А. Г. Освітні та реабілітаційні технології в інклюзивному середовищі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 35. С. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2020.35.15>
9. Banks S. *Ethics and Values in Social Work*. 5th ed. London: Palgrave Macmillan, 2020. 288 p.
10. Reamer F. G. *Social Work Ethics and Values*. 5th ed. New York: Columbia University Press, 2018. 312 p.

References:

11. Bondar V. I. (2021). Inklusyivne navchannia yak sotsialno-pedahohichna problema. [Inclusive education as a socio-pedagogical problem]. *Current issues of correctional education*. Issue 17. P. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2021-17.5-14>. [in Ukrainian].
12. Ivanova I. B. (2021). Sotsialna robota z liudmy z invalidnistiu: pidruchnyk. [Social work with people with disabilities: a textbook]. Kyiv: Slovo. 320 p. [in Ukrainian].
13. Kolupaeva A. A., Taranchenko O. M. (2019). Navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v inkluzyivnomu seredovyschi. [Teaching children with special educational needs in an inclusive environment]. Kharkiv: Ranok. 192 p. [in Ukrainian].
14. Mayboroda G. Ya. (2023). Sotsialno-pedahohichniy suprovod simey v umovakh inkluzyvnoi osvity: etychni vyklyky. [Socio-pedagogical support of families in the context of inclusive education: ethical challenges]. *Social work and social education*. No. 1. P. 45–52. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.282161](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.282161). [in Ukrainian].
15. Nazarenko N. M. (2020). Etychni zasady sotsialnoi roboty: navchalnyi posibnyk. [Ethical principles of social work: a textbook]. Dnipro: DNU. 156 p. [in Ukrainian].
16. Semigina T. V. (2022). Suchasna sotsialna robota. [Modern social work]. Kyiv: Akademvydav. 272 p. [in Ukrainian].
17. Stolyarenko O. V. (2022). Etyko-deontolohichni aspekty pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do diialnosti v inkluzyivnomu prostori. [Ethical and deontological aspects of training social workers for activities in an inclusive space].

Bulletin of the Alfred Nobel University. No. 1 (23). P. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2022-1-23-13>. [in Ukrainian].

18. Shevtsov A. G. (2020). Osvitni ta reabilitatsiini tekhnolohii v inkliuzyvnomu seredovyshchi. [Educational and rehabilitation technologies in an inclusive environment]. *Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov*. Issue 35. P. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series19.2020.35.15>. [in Ukrainian].

19. Banks S. (2020). *Ethics and Values in Social Work*. 5th ed. London: Palgrave Macmillan. 288 p.

20. Reamer F. G. (2018). *Social Work Ethics and Values*. 5th ed. New York: Columbia University Press. 312 p.

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026